

عاشورا و نوآوری

یحیی جهانگیری سهروردی

حسن باقی‌زاده

سلام بر تو، ای حسین!... تو تاریخ را به حرکت درآوردی و زبان زمان را به سرودن حماسه‌های زیبای ایثار و جهاد و شهادت گشودی. لحظه لحظه تاریخ را عاشورا ساختی و جای جای سرزمین‌ها را کربلا... تو کلاس فشرده تاریخی. کربلای تو، مصاف نیست، منظومه بزرگ هستی است، طواف است. پایان سخن، پایان من است. تو انتهای نداری...^۱

چرا سید الشهداء در مدینه نماند؟ چرا در مکه اقامت نگزید؟ چرا این همه مسافت پیمود؟ چرا؟ حرکت امام حسین علیه السلام از جنوب تا شمال سرزمین اسلامی، به دیگر تعبیر از نخستین پایتخت اسلام، مدینه تا دومین پایتخت اسلامی، کوفه^۲ برای این بود که قیام تاریخی او، محصور به جغرافیای خاصی نباشد، زیرا قرار است این قسمت برجسته تاریخ برای همه و برای همیشه یک راهنما باشد هم در عرصه عمل و هم در حیطة نظر. از این جهت بود که پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمودند: «ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه؛ یعنی سید الشهداء [در عرصه نظر] چراغ هدایت و [در عرصه عمل] کشتی نجات است.^۳

آن حضرت این مسیر طولانی را پیمود آن هم نه به صورت انفرادی بلکه با کاروانی از زنان، دختران، جوانان، کودکان و... خواست برای تاریخ بماند که برای ساخت تمدن

۱. خط خون. موسوی گرمارودی. با ویرایش.

۲. در روایات، پایتخت حضرت مهدی علیه السلام شهر کوفه بیان شده است. ضمناً کوفه پایتخت حکومت سراسر

عدل علی بن ابی طالب علیه السلام نیز بود که دومین پایتخت جهان اسلام تا آن زمان به حساب می‌آمد.

۳. برگرفته از مقدمه کتاب، علامه آیه الله جوادی آملی، شکوفایی عقل در نهضت حسینی.

باید حرکت کرد نه یک منطقه اسلامی بلکه همه. امام هر عصر از همه جغرافیای اسلامی مطالبه حرکت و خیزش دارد نه فقط از مدینه یا کوفه. بعد همه باید به پا خیزند نه فقط پیران و نه فقط مردان. برای تداوم تمدن مدینه‌النبی باید همه برخیزند دختران هم، جوانان هم، همه به سهم خود. لذا آن حضرت در مدینه و یا در مکه نماند. او می‌خواست همه‌جا، بوی ارزش‌های ناب محمدی بدهد.

ساخت تمدن اسلامی در نهضت خمینی نیز بسان نهضت حسینی، سرلوحه بود. امام خمینی علیه السلام در همان اوایل نهضت، گستره انقلاب اسلامی را، نه در جغرافیای ایران و حتی در حیطه جهان اسلام محدود نمی‌ساخت. بلکه در نگاه شریف ایشان، این انقلاب برای رهایی همه مستضعفان جهان به پا خاسته است. هم‌چنان که فرمود:

«مقصد این است که اسلام، احکام اسلام، احکام جهان‌گیر اسلام زنده بشود و پیاده بشود و همه در رفاه باشند و همه آزاد باشند، همه مستقل باشند.»^۱

انقلاب اسلامی فرآیندی است که تا تشکیل تمدن اسلامی، رفاه و آزادی همه مستضعفان باید در گسترش آن کوشید. ایشان انقلاب را در سه مرحله: «حدوث»، «ثبوت»، و «صدور» ترسیم کرده بودند.^۲ مرحله سومی که انقلاب پیش روی دارد، ایجاد تمدن اسلامی است و طرح نظریه «صدور انقلاب» در راستای این مرحله می‌تواند تفسیر گردد. ایجاد تمدن اسلامی، هدف غایی انقلاب اسلامی است. این همه تأکید بر ساخت تمدن اسلامی برای این بود که در ساحت تمدن، دانش، تولید می‌گردد و نوآوری و شکوفایی پدید می‌آید.

به سوی تمدن اسلامی

اگر دیروز، در سایه تمدن‌ها، علم تولید می‌شد در تمدن اسلام، بوعلی سینا و خوارزمی و علامه حلی‌ها رشد می‌کردند و ارسطو و افلاطون‌ها در دامن تمدن یونان، سربر می‌افراشتند، اینک این معادله معکوس شده است. دیگر این تمدن نیست که علم می‌سازد بلکه این دانش است که تمدن‌ها را می‌آفریند. اگر علم تجربی جدید، نبود

۱. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی»، تبیان، دفتر ششم، چ اول، تابستان ۱۳۷۴، ص ۳۱.

۲. برای تحلیل و تفصیل بیشتر این نظریه به طور مستوفی به بخش صدور انقلاب، در کتاب مسجد مجازی از نویسنده که به همت دفتر مطالعات و پژوهش‌های امور مساجد، به زودی نشر می‌یابد مراجعه فرمائید.

هرگز تمدن معاصر صنعتی غرب، آفریده نمی‌شد. به تعبیر تافلر، این که علم است که قدرت می‌زاید و می‌فزاید.

تمدن غرب با پشتوانه علم سکولار می‌رود که یکه‌تاز عرصه جهانی گردد و تنها رقیب خود در این ماراتن را فرزندان اسلام می‌داند. از این روی، در صدد دور نگه داشتن فرزندان اسلام از تولید علم اسلامی‌اند. فرزندان جهان اسلام، از این هجوم سخت نگرانند.

هم‌چنان که گفته شد، امروزه، معادله ساخت تمدن، معلول دانش است. جهان اسلام برای نشان دادن توان‌مندی‌های خود باید، ظرفیت‌های خود را به فعل برساند. رهبر انقلاب با درک این بایسته، چند سالی است که بر نهضت نرم‌افزاری و تولید علم اصرار داشته و بر ضرورت نوآوری به خاطر «اجتناب‌ناپذیر بودن تحولات در جوامع بشری»^۱ تأکید دارند. و فرمودند: «با توقف در گذشته و نفی نوآوری نمی‌توان به جایی رسید... بنابراین تنها راه صحیح، باز گذاشتن راه نوآوری، آزاد فکری و آزاداندیشی و مدیریت این راه تحول‌آفرین است.»^۲ و با نام‌گذاری امسال به سال نوآوری و شکوفایی، بر ضرورت این مسئله در این برهه از ایران معاصر صحنه گذاشتند.

به جاست مبلغین با بیان بایسته‌های نوآوری در همه حوزه‌های علوم، جوانان را به پیمودن فرامین رهبری ترغیب دارند. این مقاله بر آن است با بهره‌گیری از مکتب عاشورا، عوامل و موانع نوآوری و شکوفایی، را بازگو کند.

اگر اجتهاد اسلامی، ظرفیت و توان کافی برای پاسخ‌گویی به همه نیازهای بشر را دارد. آن قدر این ظرفیت گسترده است که برخی نه تنها از علوم انسانی اسلامی که حتی از شیمی اسلامی، فیزیک اسلامی و... سخن می‌گویند. بی‌شک پیام اسلام، برای همه زمان‌ها تازه و مطبوع و برای همه انسان‌ها مفید و مطلوب است. آنچه که تا امروز در طول ۱۴۰۰ سال اسلامی به ما به میراث رسیده، تلاش‌های اندیشمندان بوده که در حوزه‌های مختلف علمی، ستاره‌ای را بر آسمان تمدن اسلامی، درخشانده‌اند تا هم‌چنان این میراث پویا بماند. اینک وظیفه من و توسست برای پویاسازی این تمدن! آیا وقت آن نرسیده که «بخش نانوشته وحی»^۳ را کشف کرده و در همه علوم، رویکرد و حیانی را

۱. سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دومین روز از سفر به استان سمنان در جمع دانشگاهیان.

۲. همان.

۳. تعبیری از علامه فرزانه حضرت آیه‌الله العظمی جوادی آملی.

جاری سازیم. شاید بیان امام علی علیه السلام مبنی بر این‌که باید «درایت» کرد تا «روایت» اشاره‌ای به این بخش باشد؛ یعنی بیش از آن‌که در بخش مروی و نوشته دین تأمل کنید در بخش نانوشته آن اندیشه ورزید. حضرت امیر علیه السلام می‌فرماید: «کونوا دراه ولا تکونوا رواه فان رواه العلم کثیر و دراته قلیل»^۱ امام صادق علیه السلام نیز می‌فرماید: «حدیث تدریه خیر من الف ترویه؛ حدیثی را بدانی بهتر است از هزار حدیث که روایت کنی.»^۲ «علیکم بالدرایات لا بالروایات؛ بر شما باد به درایت، نه روایت.»^۳

اعتماد به نفس

یکی از موانع نوآوری و شکوفایی، عدم اعتماد به نفس است. تبعاً باور به توان‌مندی‌های خویش، راز نوآوری است. اولین مشکلی که جامعه ایران و یا جهان سوم مبتلا به آن است و شاید به توان آن را بزرگ‌ترین مانع نیز قلمداد کرد، فقدان اعتماد به نفس و جرئت نوآوری است. رشد پر شتاب و حیرت‌انگیز و اعجاب‌آور و ابهت‌زای علم و دانش در یک سوی جهان، سوی دیگر جهان را مرعوب ساخته است. جهان سوم و شرق و جنوب و از جمله ایران، عملاً اعتماد به نفس ندارند، جرئت نوآوری ندارند و این به نظر آفت بسیار بزرگی است.^۴ مبدا که خود را از انداختن در این دوئل هراس دهیم. غافل از این‌که روزی ما سرآمد علم و دانش بودیم. مگر یادمان رفته است که کتاب‌های ابن سینا و خوارزمی و رازی‌ها هم‌چنان از کتب مرجع در غرب می‌باشند.^۵ در مکتب عاشورا نباید به قلت عده و غده غمگین بود بلکه با اتکا به خدا، باید همّت بلند داشت. مگر نه آن است که هر روز عاشورا، هر روز کربلا و هر ماه محرم است. عاشورا موزه نیست که در تاریخ خلاصه شود بلکه روحی بود که در کالبد تاریخی شیعه دمیده شده تا بدان پوییش و جوشش را ارمغان بخشد. آن‌قدر این نفخه پاک بود که حتی بعد از مدتی کوتاه، از محرم ۶۱ چندین نهضت انقلاب شیعی را به‌پاخواستند. و در سده اخیر نیز، بزرگ‌ترین انقلاب تاریخ؛ یعنی انقلاب خمینی علیه السلام نیز

۱. بحارالأنوار، ج ۲، ص ۱۸۴، ح ۵.

۲. همان.

۳. همان.

۴. موانع نقد و نوآوری، راه‌کارهای تولید اندیشه، در مصاحبه با علی اکبر رشاد، فصلنامه کتاب نقد، ش ۲۶، ص ۲۵۹.

۵. یحیی جهانگیری.

هم‌چنان ناشی از آن نفخه روحانی بود. در هشت سال دفاع مقدس نیز، بسیج آن همه نیرو، آن هم با آن همه اخلاص، تنها با دمش نفخه‌عاشورایی ممکن بود. مگر بنی‌صدر نبود که اسم عملیات‌ها را از اسامی ایران باستان وام گرفت، چرا پیروزی حاصل نشد؟ زیرا آنچه به ایرانی، حلاوت و حرارت می‌دهد یاد حسین علیه السلام است و بس. ذکر سیدالشهدا هم‌چنان هوای تازه در کالبد انسان می‌دمد. این بار در کربلای امروزی، می‌توان با مدد گرفتن از آن، باز جوان ایرانی را به ساخت تمدن جهانی فراخواند. برخی دنیای امروز را دنیای بحران اراده‌ها می‌نامند. شاید بی‌جهت نبود که نامزد پیروز انتخابات آمریکا از این اهرم در انتخابات بهره برد. عنوان نماهنگ انتخاباتی او این بود: «آری ما می‌توانیم».^۱ عاشورا یک دهه کارگاه آموزش تقویت اراده است. اراده بر پیروزی، اراده بر نه گفتن بر دشمن!

گویی باز عاشورا است و هر یک از فرزندان مسلم علیهم السلام، علی‌اکبر حسین علیهما السلام و قاسم بن حسن علیهما السلام در مصاف دشمنی پر زرق و برق صف کشیده‌اند. ولی هیچ یک، هراسی به دل راه نمی‌دهند. لختی در چشمان حسینش نگاه کرده و خود می‌خواند از برق چشمان سالار شهیدان که او چشم به راه دوخته است، چشم به راه حضور اسلام در تمام عرصه هستی است، چشم به راه تمدن اسلامی و بی‌درنگ این مطالبه را انجام می‌دهند و لبخند رضایت و خرسندی را به رخساره حسین علیه السلام می‌نشانند. یادمان باشد هنوز هم از آن گلوی بریده، فریاد «هل من ناصر» می‌آید. آن روز در جبهه نظامی امروز در جهاد فرهنگی و علمی.

در عاشورا است که جوان می‌فهمد، کم بودن مهم نیست بلکه عمل به وظیفه و نتیجه مهم است. عاشوراییان کم بودند ولی عمل به وظیفه کردند و در نتیجه، پیروزی دنیا و عقبا به آنها رسید. از این روی حضرت زینب علیها السلام برآیند حادثه کربلا را چیزی جز زیبایی نمی‌شمارد. «ما رأیت الا جمیلا» آنچه دیدیم، جز پیش‌آمدی زیبا نبود.^۲ هنگامی که امام سجاد علیه السلام در دارالاماره کوفه مورد تهدید عبیدالله واقع می‌شود، می‌فرماید: آیا ما را از کشتن می‌ترسانی و حال آن که شهادت کرامت ماست.^۳

1. Yes we Can.

۲. امام خمینی رحمته الله علیه، قیام عاشورا در کلام و پیام امام خمینی رحمته الله علیه، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۷۳، دوم، دفتر سوم، ص ۹۷.

۳. «ابا القتل تهددنا فان کرامتنا الشهاده» محمد دشتی، فرهنگ سخنان امام حسین علیه السلام، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین علیه السلام، قم، ۱۳۷۹، دوم، ص ۱۶۵.

سپر‌ها سینه‌ها هستند
 شرابی نیست، خوابی نیست
 کنار آب می‌جنگیم و آبی نیست
 به پاس پاکی ایمان ز ناپاکان کافر، داد می‌گیریم
 تمام دشت را یک‌بار
 به زیر هیبت فریاد می‌گیریم
 و پیروزی از آن ماست
 چه با رفتن، چه با ماندن...

استقامت علمی در مقابل دشمن، راز ماندگاری دنیای اسلام است. بیایید دوباره این آیه را بخوانیم. «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ»^۱ پس همان‌گونه که دستور یافته‌ای به همراه هر که با تو توبه کرده ایستادگی کن!

احساس نیاز

دومین مانع نوآوری و شکوفایی، عدم احساس نیاز است. انسان آن‌گاه به تکاپو می‌افتد که احساس نیاز کند احساس غنای کاذب، از مشکلات دنیای اسلام است. ما چون از افکار، علوم و اندیشه‌های وارداتی اشباع می‌شویم، احساس نیاز نمی‌کنیم. گاهی در فناوری بعضی کشورهای نفت‌خیز می‌گویند چه ضرورتی دارد ما فناوری پیشرفته و جدید وارد و یا ایجاد کنیم، غربی‌ها زحمت می‌کشند و عمر آن‌ها تلف می‌شود و نهایتاً حاصل رنج و زحمت آن‌ها را ما می‌آوریم این‌جا و استفاده می‌کنیم و این حالت، موجب تبلی ذهن شده است. امنیت کاذبی که در حوزه‌های علوم انسانی و دینی در حال ظاهر شدن است و این حالت آسودگی خاطر از نداشتن رقیب، به ما یک آرامشی داده است که خیلی زیان‌بار بوده است. تا زمانی که جامعه‌ای، احساس خطر نکند، تکان نخورده و حرکتی نخواهد کرد.^۲

یکی از علل خروج امام علیه‌السلام، احساس نیاز جامعه به آن قیام بود. در زیارت اربعین امام حسین علیه‌السلام می‌خوانیم: «و بذل مهجته فیک، لیستنقذ عبادک من الجهاله و حیره الضلاله».

۱. هود، آیه ۱۱۲.

۲. موانع نقد و نوآوری، راه‌کارهای تولید اندیشه، در مصاحبه با علی‌اکبر رشاد، فصلنامه کتاب نقد، ش ۲۶، ص ۲۵۹.

حسین علیه السلام خون قلب خود را در راه تو بذل کرد تا بندگان را از جهالت و حیرت گمراهی برهاند. چنان احساس نیاز کرد که نه جان، حتی آبروی خود را به کف گذاشت. این را نه حسین علیه السلام به تنهایی بلکه همه یاران عاشورایی او نیز احساس کرده بودند که آن‌ها هم افزون بر جان، آبروی خود را فدای این درک خود کردند: «اصحاب الحسین الذین بذلو مهجهم دون الحسین علیه السلام»^۱.

کسی که در مکتب عاشورا است باید نیاز جامعه را شناسایی کند. درد بشر امروز دوری از وحی است، زیرا هر نسخه‌پیچی به نیازهای او بدون وحی، پاسخی درست نخواهد بود. بشر دنبال علم دینی است.

علم دینی

چنان‌که گفتیم باید علوم را از غربال وحی گذرانند. هر چند علم سکولار، به بشر آسایش به ارمغان آورد ولی بی‌همراهی این علوم و تکنولوژی به اخلاق و دین، آرامش را از آنان زدود. وجود هزاران نهاد بین‌المللی دغدغه‌مند صلح، اخلاق و دین، پدید آمدن چندین دین جدید در غرب و... همه نشان از بازگشت بشر به دین و اخلاق است. اما باز بشر راه را تشخیص نداده است؛ زیرا نه دین مسیحیت و نه ادیان جدید، این توانایی را ندارند که پاسخ‌گوی همه نیازهای فردی و اجتماعی بشر باشند. ولی پیام محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله و سلم هنوز طروات و تازگی دارد. چرا که او پیامبری است برای همه و برای همیشه.

حضور جوان ایرانی در مراسم عاشورایی، فضای ذهنی او را دینی می‌کند. این موجب می‌شود که این جوان دانشی دینی تولید کند، تکنولوژیی ابداع کند که هم آسایش بیاورد و هم آرامش. افزون بر این حضور در مجالس حسینی، و بازخوانی تراژدی عاشورا، این جوان را می‌آموزد که دانشمندان بی‌دینی چون شریح، نهایت غبار بر روی حقیقت خواهند کشید. لازمه ساخت تمدن اسلامی تولید علم دینی در همه عرصه‌هاست. تمدنی که همه شهر و همه شهروندان، در قامت اسلامی ظاهر می‌شوند.

انتظار فرج

دولت مهدوی، دولتی است که همه شئون برخاسته از آیین محمدی صلی الله علیه و آله و سلم است. از معماری گرفته تا رفتار شهروندی، همه دینی است. بی‌شک آن انقلاب بزرگ یک حادثه

۱. فراز پایانی زیارت عاشورا.

انفجاری نیست. بلکه در روایات آمده است که باید برای تحقق آن دولت منتظران بکوشند. اساساً انتظار؛ یعنی تلاش برای تحقق آن آرمان‌شهر. چرا که در برخی روایات، انتظار را «عمل» دانسته‌اند.^۱ اگر انتظار یک وظیفه و افضل اعمال است، و اگر انتظار یک رویکرد انفعالی نیست، بلکه یک راهبرد رو به جلو و پویاست. و اگر فرج نیازمند تمهید و مقدمه‌سازی است، این مهم در لسان روایات بر عهده‌ ایرانیان^۲ نهاده شده است. اساساً منتظران مصلح، باید مسلح به سلاح اصلاح جهانی باشند.

امروز چشم جهان به ایران اسلامی است. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، نشانه‌های تحقق این پدیده را نمایان می‌دید:

«امروز قدرت ایرانی و قدرت اسلام در ایران به طوری است که توجه همه ملت‌های ضعیف را به خودش معطوف کرده است و اسلام در سرتاسر دنیا صادر شد، از این سیاه‌های عزیزی که در آمریکا هستند و تا آفریقا و تا شوروی و همه جا، نور اسلام تابیده است و توجه مردم به اسلام شده است.»^۳

برای تحقق، کامل این آروزی امام راحل، باید کوشید.

اهمیت زمان

جوانی که با حسین بن علی علیه السلام انیس است باری که چشمانش بر این فراز دعای عارفانه عرفه او می‌افتد که می‌فرماید: «لم تخرجنی لرافتک بی و لطفک لی و احسانک إلی فی دوله ائمه الکفر... لکنک اخرجتني للذی سبق لی من الهدی»^۴ این؛ یعنی همه زمان‌ها یکی نیست. در روایات هم هست که از پنج چیز پرسیده می‌شود: یکی عمر و یکی هم جوانی. با این که جوانی بخشی از عمر است ولی به طور جداگانه آورده شده است، چرا که این بخش از عمر ویژگی خاص خود را دارد. باید در دهه محرم جوانی عاشورا بدانند که چه باید انجام دهد؟ سهم او در نوآوری چیست؟

حتی ساعاتی که بر جوان ایرانی می‌گذرد با ساعاتی که بر جوان دیگر کشورها می‌گذرد یک‌سان نیست، چرا که تکلیف تمهید ظهور، بر عهده ماست. چشم جهانی به

۱. افضل اعمال امتی، انتظار الفرّج.

۲. «یخرج ناس من المشرق یوطنون للمهدی یعنی سلطانه» البیان فی أخبار آخرالزمان، ص ۳۱۴.

۳. صحیفه نور، ج ۱۱، ص ۲۶۶، پیام امام خمینی علیه السلام به مناسبت سالروز پیروزی انقلاب اسلامی، ۵۸/۱۱/۲۲.

۴. فرازهای ابتدایی دعای عرفه: به خاطر مهر و لطف و احسانت به من، مرا در دوران پیشوایان کفر به دنیا نیاوردی... مرا در روزگای به دنیا آوردی که پیش از من هدایت آمد که فراگیری آن را به من میسور نمودی و در این دوره مرا پرورش دادی.

ما دوخته شده است. حکومتی که حاصل عمر فقیهی یگانه و خون جوانان برومند است باید برای الگو شدن کارآمدی خود را به اثبات برساند و این در گرو نوآوری است. تمهید ظهور، پاسخ‌گویی به چشم‌های دوخته شده به ایران، اقدام به ساخت تمدن اسلامی، همه در گرو علم دینی است و این بر عهده ایرانی مسلمان است و صد البته این خود عاشورا و کربلایی دیگر است. به قول شهید آوینی: «باب جهاد اصغر بسته شد، باب جهاد اکبر که باز است» و این؛ یعنی فریاد واقعی: «یا لیتنا کنا معکم فافوز فوزا عظیما».

از فواید یادآوری و تجلیل از عاشورای حسینی، الگوسازی است؛ یعنی ای مسلمان! تو هم می‌توانی صفحه تاریخ را دگرگون سازی. تو هم می‌توانی با دست خالی بر استکبار غالب شوی. تحریم معنا ندارد عطش را می‌توان تحمل کرد ولی یوغ ذلت را هرگز. صبر باید کرد و تلاش. چرا که آینده از آن ماست. اگر تو تمدن بسازی، فردا در آن، افرادی بر می‌خیزند که دشمن را در کوچه‌های کوفه به ذلت می‌کشند. آری تنها تو برخیز!

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «کونوا لنا زینا و لا تکنوا علینا شینا؛ مایه زینت و آبروی ما باشید نه مایه بدنامی ما.»^۱ آیا سزاست دست نیاز علمی و فن‌آوری به سوی دشمنانی که ما را تحقیر می‌کنند، دراز کنیم؟ مگر خون خدا نفرمود که: مثل من با مثل یزید بیعت نمی‌کند؛ یعنی هر کس در مرام من باشد، زیر سلطه مرام یزیدیان نمی‌رود.

به امید تمدن اسلامی تمهیدگر ظهور